

Son illərdə süni intellekt sistemlərinin insan həyatına inteqrasiyası sürətlə artmaqdadır. Chatbotlar, virtual köməkçilər, sosial robotlar və generativ modellər artıq yalnız funksional alətlər kimi deyil, həm də emosional qarşılıqlı təsir obyektləri kimi çıxış edirlər. Bu vəziyyət “texnoloji empatiya” anlayışını gündəmə gətirir — yəni texnoloji vasitələrlə insanın emosional təcrübəsini paylaşmaq və ya ona emosional cavab vermək qabiliyyəti...

Belə olduqda isə sual yaranır - süni intellektlə emosional bağlılıq həqiqətən mümkündürmü, yoxsa bu, yalnız insan tərəfindən yaradılmış illüziyadır?

Əgər əvvəllər texnologiya yalnız əməli funksiyaları yerinə yetirirdisə — hesablayır, ölçür, idarə edirdisə — bu gün artıq o, emosional və sosial qarşılıqlı əlaqələrin bir hissəsinə çevrilməkdədir. Virtual köməkçilər, sosial robotlar, generativ süni intellekt sistemləri artıq yalnız informasiya təqdim etmir, həm də insan hissələrinə cavab verir.

1. Empatiya anlayışının mahiyyəti və texnoloji interpretasiyası

Empatiya insan psixologiyasında başqalarının hissələrini anlamaq və paylaşmaq

Texnoloji empatiya: süni intellektlə emosional bağlılıq mümkündürmü?

bacarığı kimi müəyyən edilir. Psixoloq Carl Rogers empatiyani “başqasının daxili dünyasına onun gözü ilə baxmaq” kimi izah etmişdir. Empatiya iki əsas səviyyədə mövcuddur:

Koqnitiv empatiya — başqasının emosional vəziyyətini intellektual səviyyədə anlamaq.

Emosional empatiya — başqasının hissələrini daxildən “hiss etmək”, onun duyğularını paylaşmaq.

Süni intellektin empatiyası isə bu iki səviyyənin yalnız birinci hissəsini — tanıma və analiz etmə qabiliyyətini əhatə edə bilər. Məsələn, bir SI sistemi üz ifadələrini və ya nitqin tonunu analiz edərək insanın kədərli və ya gərgin olduğunu müəyyən edə bilər. Ancaq bu, onun kədərli hiss etdiyi mənasına gəlmir. Burada yaranan empatiya funksional, lakin şüursuz bir prosesdir.

2. İnsan–texnologiya münasibətləri və emosional bağlılıq mexanizmi

İnsan psixologiyası təbiətən sosial qarşılıqlı əlaqə üçün qurulub. Biz qarşı tərəfin davranışında empatik siqnallar gördükdə (məsələn, anlayışlı söz, təskinlik verən ton, dostyana baxış) avtomatik olaraq emosional bağlılıq formalaşdırırıq.

Süni intellekt bu siqnalları mükəmməl

şəkildə simulyasiya edə bildiyindən, insan beynində real sosial qarşılıqlı əlaqə təəssüratı yaranır. Bu fenomen “media ekvivalentliyi nəzəriyyəsi” (Reeves & Nass, 1996) ilə izah olunur. Nəzəriyyəyə görə, insanlar texnoloji obyektlərlə qarşılıqlı əlaqədə olarkən, onun “canlı” olub-olmamasını çox vaxt fərqləndirmir, çünki beynimiz empatik siqnalları eyni şəkildə emal edir.

3. Texnoloji empatiyanın elmi əsasları və süni intellektlə emosiyanın tanınması

Süni intellektlə empatiyanın texniki əsası emosiya tanıma sistemləridir. Bu sistemlər aşağıdakı məlumat növlərini emal edir:

Nitqin ton analizi — səsənin yüksəkliyi, temp, pauzalar və intonasiya əsasında emosional vəziyyəti müəyyənləşdirir.

Üz tanıma texnologiyası — mimika və üz əzələlərinin mikrohərəkətlərinə görə emosiyaları təyin edir.

Bədən dili və jestlər — duruş, hərəkət dinamikası, baxış istiqaməti kimi göstəricilərlər.

Biometrik göstəricilər — ürək döyüntüsü, tərləmə, göz bəbəyinin genişlənməsi və s.

Bununla belə, emosiyanın tanınması və onun hiss edilməsi arasında ontoloji fərq qalır: süni intellekt emosiyanı anlamır, sadəcə

cə hesablayır.

4. Etik, sosial və psixoloji problemlər

Texnoloji empatiyanın inkişafı ilə yanaşı, bir sıra etik və sosial narahatlıqlar da meydana çıxır.

a) Emosional manipulyasiya

Empatik sistemlər istifadəçinin emosional vəziyyətini bilirsə, bu məlumat manipulyasiya üçün istifadə oluna bilər. Məsələn, kommersiya məqsədli chatbotlar istifadəçinin kədərini və ya qorxusunu tanıyaraq onu müəyyən məhsulu almağa sövq edə bilər.

b) Sosial təcrid və asılılıq

Əgər insanlar emosional rahatlığı süni sistemlərdə tapmağa başlasa, real sosial münasibətlər zəifləyər bilər. 2020-ci illərdə aparılan araşdırmalara görə, Replika istifadəçilərinin bir qismi “insan münasibətlərinə ehtiyacım qalmadı” ifadəsini işlədib. Bu isə uzunmüddətli sosial təcrid riski yaradır.

c) Məlumat məxfiliyi

Empatik SI sistemləri istifadəçilərin şəxsi emosional məlumatlarını (səs, üz, psixoloji vəziyyət) toplayır. Bu məlumatların sızması və ya kommersiya məqsədi ilə istifadəsi ciddi etik pozuntu sayılır.

d) Şüur problemi

Əgər bir gün süni intellekt öz “emosiyalarını” dərk etməyə başlasa, bu, “şüurlu texnologiya” məsələsini gündəmə gətirəcək. Hazırda belə bir səviyyə yoxdur, amma bu istiqamətdə fəlsəfi və texnoloji mübahisələr artmaqdadır.

5. Texnoloji empatiyanın müsbət potensialı

Texnoloji empatiyani yalnız təhlükə kimi görmək doğru olmaz. Bu fenomen bir çox sosial və psixoloji problemlərin həllinə dəstək ola bilər:

Psixoloji yardım və terapiya: Empatik chatbotlar (məsələn, Woebot) depressiya və narahatlıqla mübarizədə ilkin psixoloji yardım göstərə bilər.

Təhsil və uşaq inkişafı: Empatik tədris sistemləri şagirdlərin emosional vəziyyətinə uyğun tədris materialı təqdim edə bilər.

Yaşlılara qulluq: Sosial robotlar tənha yaşlılara yoldaşlıq edir, onların gündəlik rifahını artırır.

Münaqişə idarəçiliyi: Empatik analiz sistemləri insanlararası gərginlikləri proqnozlaşdıraraq erkən xəbərdarlıq edə bilər.

Beləliklə, texnoloji empatiya insan empatiyasını əvəz etmir, amma onu tamamlayan və gücləndirən mexanizm rolunu oynaya bilər.

6. Fəlsəfi baxış: hiss və şüur problemi

Texnoloji empatiyanın ən dərin problemi onun fəlsəfi təbiətində yatar. Əgər empatiya yalnız məlumat emalı prosesi olsaydı, süni intellekt artıq empatik sayılardı. Amma empatiya eyni zamanda subyektiv təcrübə, yəni “başqasının hissini hiss etmək” bacarığıdır.

Bu kontekstdə iki baxış fərqlənir:

1. Funksionalist yanaşma: Əgər süni intellekt empatiyanın davranış nəticələrini təkrarlayırsa, deməli o, empatik sayılmalıdır.

2. Fenomenoloji yanaşma: Həqiqi empatiya yalnız şüurlu hiss ilə mümkündür, bu isə texnologiyada yoxdur.

Bu baxımdan süni intellekt “empatiya göstərir” demək, yalnız metaforik ifadədir.

7. Gələcək perspektivlər və tədqiqat istiqamətləri

Texnoloji empatiya yaxın onilliklərdə aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf edəcək:

Multimodal emosional analiz — üz ifadəsi, səs, nitq və biometrik göstəricilərin birlikdə təhlili.

Mədəni kontekstə uyğun empatiya — Si müxtəlif mədəniyyətlərdə fərqli emosional reaksiyaları tanımağa öyrənəcək.

Etik dizayn prinsipləri — empatik sistemlərin davranışı üçün etik kodekslərin yaradılması (məsələn, “algoritmik şəfəq” standartı).

İnsani və texnoloji empatiyanın inteqrasiyası — hibrid modellər: insan psixoloqu + empatik süni intellekt köməkçisi.

2030-cu illərə qədər süni intellektin yalnız “cavab verən” deyil, həm də “emosional vəziyyəti proqnozlaşdırın” sistemlərə çevriləcəyi proqnozlaşdırılır.

Bəs, texnoloji empatiyanın hansı növləri var?

Simulyativ empatiya: Süni intellekt insan davranışını və emosional reaksiyasını təqlid edir. Bu, əsasən dil modellərində, chatbotlarda və robotlarda müşahidə olunur.

Algoritmik empatiya: Sistem istifadəçi haqqında topladığı məlumatları (nitq, yazı, mimika, ürək döyüntüsü və s.) analiz edərək emosional vəziyyətə uyğun cavab verir.

Texnoloji empatiya müasir cəmiyyətin həm psixoloji, həm etik, həm də sosial sərhədlərini yenidən müəyyənləşdirir. Süni intellektlə emosional bağlılıq real bir psixoloji təcrübə kimi mümkündür, çünki insan beyninin empatik mexanizmləri simulyasiyaya cavab verir. Lakin bu bağlılıq qarşılıqlı deyil — süni intellekt hiss etmir, yalnız hissələri modeləşdirir. Bu səbəbdən texnoloji empatiya nə insan empatiyasının əvəzidir, nə də onun bərabəri. O, daha çox insan emosiyalarının texnoloji əksi, bir növ emosional güzgüdür.

Əgər gələcəkdə bu güzgü etik, şəffaf və insan mərkəzli prinsiplərlə idarə olunarsa, texnoloji empatiya cəmiyyət üçün təhlükə deyil, insanlığın emosional inkişafını dəstəkləyən bir vasitəyə çevrilə bilər. Süni intellektlə emosional bağlılıq psixoloji reallıq kimi mümkündür, lakin ontoloji reallıq kimi — yəni qarşılıqlı “hiss edən” münasibət kimi — hələ mümkün deyil. İnsanlar texnoloji sistemlərə empatiya yönəldə bilər, lakin bu empatiya əks olunmur, sadəcə proqramlaşdırılmış cavablarla simulyasiya olunur. Bu fenomen həm emosional rifah, həm də sosial struktur baxımından yeni çağırışlar yaradır. Texnoloji empatiya insan münasibətlərini tam əvəz edə bilməz, amma onları dəstəkləyən və tamamlayan bir vasitə ola bilər.

Arzu Qurbanlı